

ผลการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าความต้องการและแนวทางในการพัฒนาของโรงเรียนในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวปฏิรูปการศึกษาในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การวิจัยแบบประยุกต์ที่เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยนำเสนอการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ตามขั้นตอนและประเด็นที่ศึกษาดังนี้

1. การศึกษาบริบทและศักยภาพของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. การศึกษาค้นคว้าความต้องการในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว
3. การศึกษาแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว
4. ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ นำเสนอแบบความเรียงในข้อ 4
5. ผลการศึกษาเชิงปริมาณ นำเสนอในข้อ 5

1. การศึกษาบริบทและศักยภาพของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาวอย่างมีส่วนร่วม และการกำหนดความต้องการและแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว

การประชุมทำความเข้าใจโครงการร่วมกัน

นักวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ได้เดินทางไปประสานงานติดต่อกับผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 3 เพื่อขออนุญาตดำเนินการวิจัย และขอความร่วมมือ โดยได้ชี้แจงความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ณ ที่ทำการเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต 3 อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 16 มีนาคม 2547 ซึ่งได้รับการต้อนรับและให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง โดยให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่หลายมิติ กล่าวคือมิติด้านขนาด สถานที่ตั้ง ระดับของความพร้อม รวมทั้งให้ความคิดเห็นในการเลือกโรงเรียนที่จะเป็นตัวแทนของอำเภอเชียงดาวที่มีความหลากหลายได้ ข้อมูลดังกล่าว นับเป็นประโยชน์แก่นักวิจัยเป็นอย่างมาก และได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการเลือกกลุ่มตัวอย่างในลำดับต่อมา ในวันที่ 4 พฤษภาคม 2547 นักวิจัยได้ลงพื้นที่อำเภอเชียงดาว เพื่อที่จะประสาน

ขอความร่วมมือและสร้างความคุ้นเคยกับโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในครั้งนี้นักวิจัยได้กำหนดโรงเรียนกลุ่มเป้าหมายชัดเจนได้จำนวน 8 โรงเรียน คือ โรงเรียนเชียงดาววิทยาคม โรงเรียนบ้านแม่ณะ โรงเรียนบ้านรินหลวง โรงเรียนบ้านวังจ้อม โรงเรียนบ้านห้วยเป้า โรงเรียนบ้านเมืองคอง โรงเรียนพัฒนาต้นน้ำขุนคองและโรงเรียนบ้านนาหวาย และได้นัดหมายการประชุมอย่างเป็นทางการพร้อมกันในวันที่ 16 กรกฎาคม 2547 การประชุมในครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และนักวิจัยของโรงเรียน โดยนักวิจัยได้ชี้แจงความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ณ โรงเรียนเชียงดาววิทยาคม ซึ่งมีสมาชิกเข้าร่วมการประชุมทั้ง 2 ฝ่าย คือนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ จำนวน 5 คน นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา จำนวน 9 คน คณะผู้บริหารและคณะครู อาจารย์จากโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว 8 โรงเรียน จำนวน 50 คน ผลการประชุมปรากฏว่าคณะครูและผู้บริหารเต็มใจและยินดีที่จะเข้าร่วมโครงการวิจัย ดังคำกล่าวของรองผู้อำนวยการโรงเรียนเชียงดาววิทยาคมที่ว่า “ยินดีมากที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เลือกโรงเรียนเชียงดาววิทยาคมเข้าร่วมวิจัย และเรื่องห้องสมุดมีชีวิตก็เป็นเรื่องใหม่ อยากรู้เหมือนกันว่าจริง ๆ แล้วคืออะไร ถ้าช่วยกันแบบนี้ ร่วมทำงานด้วยกัน ปัญหาของการปฏิรูปการศึกษา การเรียนรู้ของเด็กก็น่าจะดีขึ้น ครูก็จะตื่นตัวขึ้นด้วย” แต่ก็ยังมีครูบางโรงเรียนไม่ค่อยแน่ใจ ส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก จะมีความวิตกกังวลอยู่บ้าง ดังคำพูดที่ว่า “ห้องสมุดที่โรงเรียนยังไม่ค่อยมีอะไรเลย ไม่รู้ว่าจะทำให้หรือเปล่า งบประมาณก็ไม่ค่อยมี ครูในโรงเรียนก็มีจำกัด จะต้องใช้ครูไปประจำห้องสมุดตลอดเวลาหรือเปล่า” แต่ก็ยังมีครูอีกหลายท่านแสดงความมั่นใจว่าคงทำได้ คำพูดที่ว่า “ถ้ามหาวิทยาลัยราชภัฏเข้าร่วมด้วยและเป็นพี่เลี้ยงอย่างนี้ก็น่าจะไม่มีปัญหาอะไร ทำเถอะจะได้พัฒนาไปพร้อม ๆ กัน มีอะไรก็จะได้ช่วยกัน” การประชุมในวันดังกล่าวจึงได้ข้อยุติว่า จะมีการดำเนินการวิจัยร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย โดยจะมีการติดต่อสื่อสารทั้งที่เป็นรูปของเอกสารและใช้การโทรศัพท์

1.2 การปรับพื้นฐานและให้ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ได้ดำเนินการปรับพื้นฐานและให้ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับผู้บริหาร คณะครู อาจารย์ที่เป็นตัวแทนในการเข้าร่วมประชุมในวันที่ 4 พฤษภาคม 2548 โดยใช้เอกสารประกอบคำชี้แจง ซึ่งเอกสารที่ใช้ประกอบนั้น มีรายละเอียดของหลักการ แนวคิด กระบวนการ รูปแบบ ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ตลอดจนเทคนิคการศึกษางานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้มีการอภิปรายซักถาม เพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ได้ทราบว่

ส่วนใหญ่ทั้งคณะผู้บริหารและคณะครู อาจารย์ยังไม่มีความรู้และเข้าใจ รวมทั้งการมีประสบการณ์ในเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาก่อน จะมีเพียงผู้บริหารของโรงเรียนเชิงดาววิทยาคมเพียงคนเดียวเท่านั้น ที่ได้กล่าวว่า “ผมเคยเรียนมาบ้างตอนเรียนปริญญาโท แต่ก็เรียนทฤษฎีเท่านั้น ยังไม่เคยปฏิบัติ แล้วก็เคยร่วมไปฟังชาว สทว. เขาพูด ๆ กัน กับสถาบันวิจัย ศิริราชจะมีประโยชน์มาก เพราะจะได้แก้ปัญหามาในเชิงลึกได้” ซึ่งในวันที่ประชุมและปรับพื้นฐานความรู้ มีเวลาค่อนข้างน้อยและครูหลายโรงเรียนต้องใช้เวลาในการเดินทางกลับหลายชั่วโมง จึงขอให้เอาเอกสาร ไปศึกษาด้วยตนเอง แล้วนัดพบกันครั้งต่อไปเพื่อจัดเวทีการเรียนรู้

1.3 การศึกษาบริบทและสภาพข้อมูลทั่วไปของอำเภอเชียงดาวและโรงเรียนกลุ่มตัวอย่าง

หลังจากนั้นทีมนักวิจัยได้ลงศึกษาพื้นที่ในภาพรวมของอำเภอเชียงดาวและโรงเรียนกลุ่มตัวอย่าง โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาบริบททั่วไปของอำเภอเชียงดาวและสภาพทั่วไปของโรงเรียนทั้ง 8 โรงเรียน โดยแบ่งเป็นสาย ๆ แต่ละสายก็จะประกอบด้วยอาจารย์นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 1 คน และผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา จำนวน 3 คน ไปศึกษาสังเกตบุคคลที่เป็น Key Performance เก็บข้อมูลทั้งในส่วนที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิที่ได้จากการตรวจสอบเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในโรงเรียน ทำให้ได้ทราบข้อมูลในส่วนที่เป็นบริบทของอำเภอเชียงดาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในส่วนของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ที่รวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น อาชีพ วัฒนธรรม ประเพณีของคนในอำเภอเชียงดาว และมีการจัดทำเนียบครูภูมิปัญญาในทุกหมู่บ้าน / ตำบลในอำเภอเชียงดาวไว้เป็นฐานข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ตั้งแต่ปี 2546 ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีประโยชน์และน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง และเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการจะพัฒนาห้องสมุดตามแนวคิดของห้องสมุดมีชีวิต นอกจากนี้ยังพบว่าสภาพทั่วไปของโรงเรียนในกลุ่มตัวอย่างนั้น มีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก ซึ่งในความแตกต่างนี้น่าที่จะเป็นปัจจัยที่ควรจะได้ศึกษาในเชิงเชื่อมโยงต่อการพัฒนาห้องสมุดได้เช่นกัน ข้อมูลดังกล่าวมีดังนี้

1.4 จัดเวทีการเรียนรู้ ศึกษาบริบทและศักยภาพของห้องสมุดของโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว

ในวันที่ 16 กรกฎาคม 2547 นักวิจัยได้จัดเวทีการเรียนรู้ขึ้น ณ ห้องประชุม โรงเรียนเชิงดาววิทยาคม อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีผู้บริหาร คณะครู กรรมการสถานศึกษาและนักเรียน เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 59 คน โดยได้ข้อมูล ดังนี้

1.4.1 บริบทและศักยภาพของห้องสมุดโรงเรียน

1) สภาพทั่วไป

ห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว มีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้าน ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายที่เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างนั้น มีทั้งโรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก รวมทั้งที่ตั้งของโรงเรียนจะมีทั้งที่อยู่ในพื้นที่ราบและภูเขา ระยะทางของแต่ละโรงเรียนก็ยังคงค่อนข้างห่างไกลกัน จึงสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมของแต่ละโรงเรียนที่แตกต่างกันด้วย จากการศึกษาค้นคว้าสภาพทั่วไปของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ห้องสมุดที่มีความพร้อม กับห้องสมุดที่ยังขาดความพร้อม ซึ่งความหมายของความพร้อมในพื้นที่มีอยู่ 2 ปัจจัย คือ มีอาคารเป็นห้องสมุดโดยเฉพาะ และมีครูบรรณารักษ์ที่มีความรู้ด้านบรรณารักษ์โดยตรง ดังนั้น โรงเรียนที่ถือว่ามีความพร้อมตามปัจจัย 2 ด้านข้างต้น จะมีอยู่ 2 โรงเรียนเท่านั้น คือ โรงเรียนเชียงดาววิทยาคม และโรงเรียนบ้านแม่ณะ ซึ่งโรงเรียนแห่งแรกเป็นโรงเรียนประจำอำเภอ เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีอาคารห้องสมุดชัดเจน และมีครูที่จบทางด้านบรรณารักษ์เป็นผู้ดูแล และมีระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจน มีโครงสร้างของการบริการการใช้ห้องสมุดชัดเจน สำหรับโรงเรียนบ้านแม่ณะเป็นโรงเรียนขยายโอกาส เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 2 - ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นอีกโรงเรียนหนึ่งที่มีอาคารห้องสมุดเป็นสัดส่วนชัดเจน และได้รับเงินบริจาคจากองค์กรเอกชนสร้างห้องสมุดที่มีครูที่ผ่านการอบรมด้านบรรณารักษ์เป็นผู้ดูแล และมีระบบโครงสร้างในการให้บริการที่ชัดเจน ส่วนส่วนของโรงเรียนอีก 6 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านรินหลวง โรงเรียนบ้านนาหวาย โรงเรียนบ้านต้นน้ำขุนคอง โรงเรียนบ้านวังจ้อม โรงเรียนบ้านห้วยเป่า โรงเรียนบ้านเมืองคอง เป็นโรงเรียนที่มีสภาพของห้องสมุดที่ยังไม่พร้อม เนื่องจากยังไม่มียาคารที่เป็นห้องสมุดที่เป็นเอกเทศ ส่วนใหญ่จะใช้ห้องเรียนจัดเป็นห้องสมุดและครูที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลห้องสมุดก็ยังไม่มีความรู้ด้านบรรณารักษ์ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ควบคุมดูแลการใช้ห้องสมุด เพื่อให้เด็กได้ยืมและส่งหนังสือกลับคืนเท่านั้น ระบบโครงสร้างของการให้บริการก็ไม่ชัดเจน มีการยืม - ส่งหนังสือน้อยมาก ดังนั้นเมื่อเข้าร่วมจัดทำเวทีเพื่อสรุปภาพรวมของบริบทของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว ในวันที่ 16 กรกฎาคม 2547 ณ โรงเรียนเชียงดาววิทยาคม จึงมีรายละเอียดแยกเป็นประเด็นดังนี้

ภาพรวมของห้องสมุดโรงเรียน

1. ด้านสถานที่ ส่วนใหญ่ยังไม่มียาคารห้องสมุดเป็นเอกเทศ นอกจากโรงเรียนเชิงดาววิทยาคมและโรงเรียนบ้านแม่ละ ลักษณะของห้องสมุดจะเป็นห้องเรียนใดห้องเรียนหนึ่งที่ว่าง แล้วโรงเรียนมาจัดเป็นห้องสมุด จึงมีลักษณะขนาดของห้องที่เล็ก ไม่เหมาะสมกับการจัดเป็นห้องสมุด โຕะ เก้าอี้และชั้นวางหนังสือยังขาดแคลนไม่เพียงพอ แสงสว่างไม่เพียงพอ

2. สภาพ / ลักษณะ / ประเภทของหนังสือ ห้องสมุดทุกโรงเรียนมีหนังสือจำนวนน้อย ไม่เพียงพอทั้งกับจำนวนนักเรียน จึงทำให้โรงเรียนบางแห่งไม่ได้รับการในการยืมกลับบ้านให้อ่านเฉพาะที่โรงเรียน หนังสือที่มีอยู่ไม่ทันสมัย สภาพอยู่ในลักษณะชำรุดขาดการซ่อมแซม หนังสือวิชาการประเภทส่งเสริมประสบการณ์ที่น่าสนใจจะมีแต่หนังสือเรียนเป็นหลัก วารสาร สิ่งพิมพ์มีไม่เพียงพอ ที่มีก็เก่าล้าสมัยไม่ทันสมัย

3. บุคลากร ส่วนใหญ่บุคลากรที่รับผิดชอบงานด้านห้องสมุดโรงเรียน จะไม่ได้จบทางด้านบรรณารักษ์ และไม่คอยได้รับการอบรม จึงมีความรู้ ความเข้าใจในการจัดห้องสมุดและงานบริการห้องสมุดน้อย ประกอบกับ ภาระหน้าที่ประจำของครูมีมาก ทำให้บางครั้งก็ไม่มีเวลามาทำงานในห้องสมุดอย่างสม่ำเสมอ โรงเรียนบางแห่งก็ไม่มียาจารย์ประจำห้องสมุดเลย เนื่องจากในโรงเรียนก็ขาดแคลนบุคลากรด้านการสอนอยู่แล้ว จึงมีผลทำให้การบริการด้านห้องสมุดไม่มีประสิทธิภาพและไม่เป็นระบบ และกระทบต่อการศึกษา ค้นคว้าและการเรียนรู้ของนักเรียนด้วย

4. งบประมาณ โรงเรียนทุกแห่งขาดแคลนงบประมาณ ผู้บริหารและผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบต้องหางบประมาณมาสนับสนุน ซึ่งทำด้วยความยากและลำบาก หนังสือส่วนใหญ่ในห้องสมุดจึงได้มาจากการบริจาค ซึ่งก็จะได้นิสิตที่เก่าและล้าสมัย และไม่คอยสอดคล้องกับระดับพัฒนาการของเด็กนักเรียน ยกเว้น โรงเรียนเชิงดาววิทยาคม ซึ่งมีระบบการบริการที่ชัดเจน ได้ใช้งบประมาณที่ได้จากการจ่ายค่าปรับกรณีที่นักเรียนไม่รักษากฎระเบียบการยืม - คืน หนังสือ ก็ได้ใช้เงินในส่วนนี้ไปซื้อหนังสือใหม่ ๆ เข้าห้องสมุด ซึ่งก็มีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณความต้องการในการรับบริการของนักเรียนในโรงเรียน

5. นักเรียนและผู้รับบริการ นักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่เห็นคุณค่า ความสำคัญและนักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีความกระตือรือร้นเท่าที่ควร เมื่อถามนักเรียนก็ได้คำตอบว่า “ห้องสมุดของโรงเรียนไม่มีอะไรให้ดู” “เข้าไปดูแล้วก็มีหนังสือเดิม ๆ ไม่มีหนังสือใหม่เลย” “ที่บ้านผมยังมีหนังสือใหม่มากกว่าในห้องสมุดของโรงเรียนอีก” “ครูดู จึงไม่ยอมเข้าห้องสมุด” “เวลามาครูก็ชอบดูอยู่เรื่อย ไม่ชอบเขา” “เก้าอี้ไม่พอ ไม่รู้จะนั่งตรงไหน” นอกจากนี้ยังพบว่านักเรียนยังไม่มีความตระหนักในด้านการรักษาหนังสือ เช่น ยืมหนังสือไปแล้วก็ทำหาย ไม่เอามา

คืน และบางครั้งก็ชอบทำเครื่องหมายหรือขีดเขียนลงไปบนหนังสือ ดังคำพูดที่ว่า “เพื่อนบางคนเอาหนังสือไปแล้วไม่เอามาคืน คนอื่นก็อ่านไม่ได้ ไปถามก็โกรธ ครูก็ไม่ว่าอะไร” “บางคนก็ฉีกหนังสือไปเลยนะคะ” “เพื่อนบางคนก็ชอบอ่านหนังสือ แล้วเอาไปขีดเส้นใต้ พงเอามาส่งครูก็ว่าแล้วตอนหลังก็เลยไม่ให้ยืม เพราะหนังสือก็มีน้อย” เป็นต้น

6. สื่อและอุปกรณ์สนับสนุนอื่น ๆ ห้องสมุดโรงเรียนส่วนใหญ่ขาดแคลนสื่อและอุปกรณ์อื่น ๆ เช่น โทรทัศน์ เครื่องเล่นวีดีทัศน์ คอมพิวเตอร์ โดยเฉพาะสื่อด้านเทคโนโลยีสารสนเทศจะขาดแคลนมาก จะมีเฉพาะโรงเรียนเชิงดาววิทยาคมแห่งเดียว แต่ก็ยังไม่เพียงพอ

7. ด้านการจัดการและการบริการ นอกเหนือจากโรงเรียนเชิงดาววิทยาคมและโรงเรียนบ้านแม่ละแล้ว พบว่าโรงเรียนทุกแห่งไม่มีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดโดยตรง จึงทำให้การบริการไม่มีระบบที่ชัดเจน โรงเรียนบางแห่งจะไม่อนุญาตให้นักเรียนยืมหนังสือกลับบ้าน ให้ใช้เฉพาะในห้องสมุดและภายในโรงเรียนเท่านั้น และไม่มีการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุดเลย นอกจากนี้ยังพบว่าการจัดการห้องสมุดขาดการมีส่วนร่วมของนักเรียน และคณะกรรมการในโรงเรียน รวมทั้งคณะกรรมการของชุมชน การบริหารจัดการเกี่ยวกับห้องสมุดจะขึ้นอยู่กับผู้บริหารและครูที่รับผิดชอบงานห้องสมุดเท่านั้น

ศักยภาพของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว

จากแนวการเรียนรู้และการระดมความคิดของผู้เกี่ยวข้อง ทำให้ได้ทราบศักยภาพของห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชิงดาว ดังนี้

จุดแข็ง

- ผู้บริหาร คุณครูมีความตั้งใจในการพัฒนาห้องสมุด
- มีห้องเรียนที่สามารถปรับเป็นห้องสมุดได้

จุดอ่อน

สภาพห้องสมุดยังไม่เหมาะสม ส่วนใหญ่ยังไม่มีห้องสมุดที่เป็นสัดส่วนขาดแคลนงบประมาณ ครูที่รับผิดชอบยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการห้องสมุดครูมีงานสอนมาก สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ไม่พร้อม ไม่เพียงพอ หนังสือเก่า ชำรุด เด็กยังขาดความเข้าใจในคุณค่าของห้องสมุดและการอ่านหนังสือ

โอกาส

- มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนมาก
- มีวัสดุในท้องถิ่นที่จะปรับมาใช้ในการปรับภูมิทัศน์ได้
- มีสถาบันอุดมศึกษาให้การสนับสนุนในการให้ความรู้ ศึกษาดูงาน

อุปสรรค

ขาดความร่วมมือจากชุมชน ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก โรงเรียนอยู่ในที่ห่างไกลติดต่อดำบาก

2. สภาพความต้องการในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน

จากการจัดเวทีการเรียนรู้และการระดมความคิดเห็นและการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทำให้ได้ทราบถึงความต้องการในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนหลายประเด็นดังนี้

2.1 ด้านสถานที่

- 1) ต้องการที่จะมีอาคารห้องสมุดที่เป็นสัดส่วนและมีขนาดกว้างขวาง เพียงพอแก่จำนวนของนักเรียนที่จะเข้ามาใช้บริการ
- 2) มีวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น โต๊ะ เก้าอี้และชั้นวางหนังสือให้เพียงพอและเหมาะสม
- 3) ให้มีอากาศและแสงสว่างเพียงพอ

2.2 ด้านสภาพลักษณะ / ประเภทของหนังสือ

ควรจะเป็นหนังสือที่ทันสมัยและมีจำนวนเพียงพอ และมีความหลากหลาย โดยเหมาะสมกับระดับของนักเรียน และมีหนังสือสำหรับครูใช้ค้นคว้าด้วย โดยเฉพาะหนังสือเกี่ยวกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ และหนังสือพิมพ์วารสารอื่น ๆ

2.3 ด้านบุคลากร

มีบรรณารักษ์ประจำห้องสมุด หากเป็นครูก็ควรจะมีความรู้ ความเข้าใจและมีเวลาเพียงพอในการทำงานห้องสมุด

2.4 ด้านงบประมาณ

ผู้บริหารควรจัดหางบประมาณมาสนับสนุนการดำเนินงานห้องสมุด

2.5 ด้านนักเรียนและผู้รับบริการ

- 1) นักเรียนและผู้ให้บริการควรมีความตระหนักและมองเห็นความสำคัญของห้องสมุด
- 2) นักเรียนและผู้ให้บริการห้องสมุดควรจะรู้จักวิธีการใช้ห้องสมุดที่ถูกต้อ้ง และปฏิบัติตามระเบียบของห้องสมุด
- 3) เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานห้องสมุด

2.6 สื่อและอุปกรณ์การสนับสนุนอื่น ๆ

- 1) มีสื่อและอุปกรณ์ที่หลากหลาย โดยเฉพาะสื่อประเภทอิเล็กทรอนิกส์ เช่น อินเทอร์เน็ต คอมพิวเตอร์ วีดีโอ วีซีดี
- 2) พัฒนาให้เด็กและครูสามารถใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ให้เป็น

2.7 ด้านการจัดการและการบริการ

- 1) มีระเบียบการใช้ห้องสมุดที่ชัดเจนและนำไปใช้จริง
- 2) จัดทำรายการสืบค้น จัดชั้นงัดให้เป็นหมวดหมู่ตามระบบสากล
- 3) กำหนดบทบาทของวิทยากรไม่ซ้ำตามระเบียบ
- 4) เปิดโอกาสให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในการให้บริการและจัดการตามความเหมาะสม

3. แนวทางในการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียน

จากประเด็นความต้องการในการพัฒนาที่นำเสนอทั้ง 7 ประเด็นแล้ว ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการจัดทำเวทีการเรียนรู้ “ห้องสมุดมีชีวิต” และจากการระดมความคิดของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ก็ได้ให้แนวทางการพัฒนาไว้ครอบคลุมทุกประเด็น ดังนี้

3.1 ด้านสถานที่

- 1) ผู้บริหารโรงเรียนจัดหางบประมาณ โดยการขอความร่วมมือกับคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อปรับปรุงอาคารห้องสมุด
- 2) ผู้บริหารประสานของบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ตำบล โดยเปิดโรงเรียนให้เป็นห้องสมุดหมู่บ้านด้วย

3) จัดตกแต่งภูมิทัศน์ของห้องสมุดเดิมให้เหมาะสมในกรณีที่มีห้องสมุดที่เป็นอาคารเป็นสัดส่วนแล้ว

4) ผู้บริหารและคณะกรรมการสถานศึกษาประสานงานขอทุน เพื่อพัฒนาอาคารห้องสมุดจากองค์กรเอกชนอื่น ๆ

3.2 ด้านสภาพ / ลักษณะและประเภทของหนังสือ

1) จัดทำโครงการขอรับบริจาคหนังสือ จากหน่วยต่าง ๆ เช่น โครงการหนังสือมือสองผู้น้องในชุมชน

2) จัดทำผ้าป่าหนังสือ

3.3 ด้านบุคลากร

1) จัดหา จัดจ้างครูบรรณารักษ์

2) ส่งครูไปอบรมด้านบรรณารักษศาสตร์อย่างต่อเนื่อง

3) ฝึกหัด เปิดโอกาสให้นักเรียน ช่างามีส่วนร่วมในการฝึกงานห้องสมุด โดยจัดเป็นเวรในแต่ละวัน

3.4 ด้านงบประมาณ

1) ผู้บริหาร ตั้ง งบประมาณสนับสนุนห้องสมุดทุกปี

2) จัดทวงคืนผ้าหนังสือ / เงิน

3) จัดเก็บจากเงินบำรุงห้องสมุดเป็นรายปี

4) ตั้งกล่องรับบริจาค ตามความเหมาะสม

5) ประสานและจัดทำโครงการเสนอของบประมาณจาก อบต. และชุมชนเพื่อสนับสนุน

3.5 ด้านสื่อและอุปกรณ์การสนับสนุนอื่น ๆ

1) ผู้บริหาร คณะกรรมการสถานศึกษาร่วมกันประสานความช่วยเหลือจากหน่วยงาน / แหล่งทุนขอความสนับสนุนด้านสื่อและวัสดุ โดยเฉพาะด้านคอมพิวเตอร์ โปรแกรมต่าง ๆ เป็นต้น

2) จัดค่ายบรรณารักษ์ เพื่อพัฒนาห้องสมุด

3) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ช่วยอบรมและให้ความรู้ด้านห้องสมุดอย่างต่อเนื่อง

4) จัดทำนโยบายให้ห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้

5) จัดหาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ทั้งในส่วนที่เป็นสถานที่ ทรัพยากรธรรมชาติ บุคคลเป็นภูมิปัญญาไว้เป็นฐานข้อมูลของห้องสมุด

3.6 ด้านการจัดการและการบริการ

1) จัดกิจกรรมเกี่ยวกับห้องสมุดอย่างหลากหลายและเปิดโอกาสให้นักเรียน ครูได้ เข้าร่วมกิจกรรม

- 2) จัดทำระเบียบการใช้ห้องสมุดให้ชัดเจน
- 3) ใช้ระบบสากลจัดหมวดหมู่หนังสือในห้องสมุด
- 4) จัดให้มีวิชาการใช้ห้องสมุดแก่นักเรียน
- 5) เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการและบริการตามความเหมาะสม
- 6) มีการสอบถามความต้องการในการใช้ห้องสมุดของผู้ใช้บริการ (ครูและนักเรียน)
- 7) มีบทลงโทษในกรณีปฏิบัติไม่ถูกต้องตามระเบียบของห้องสมุด
- 8) เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและบริการ

3.7 ด้านนักเรียน / ผู้รับบริการ

- 1) จัดกิจกรรมสร้างจวมีตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของห้องสมุด
- 2) จัดสอนการใช้ห้องสมุดเป็นแหล่งเรียนการเรียน
- 3) จัดตั้งศูนย์ห้องสมุด
- 4) วัตถุประสงค์กิจกรรมเกี่ยวกับการใช้ห้องสมุดอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี
- 5) เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการห้องสมุดของโรงเรียนอย่างเหมาะสมตามบทบาทที่ได้รับ

4. ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ

จากการจัดทำเวทีการเรียนรู้ การระดมความคิดและสัมภาษณ์แบบเจาะลึก พอสรุปได้ว่า โรงเรียนทุกโรงเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม มีความต้องการที่จะพัฒนาห้องสมุดให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยคาดหวังที่จะให้ห้องสมุดเป็นแหล่งข้อมูล และแหล่งการเรียนรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของนักเรียนและครู ตามแนวการปฏิรูปการศึกษาที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติอย่างแท้จริง แต่เนื่องจากประเด็นที่ต้องการจะพัฒนามีหลายประเด็น

จึงได้ร่วมกันจัดเรียงลำดับความต้องการที่พัฒนาตามความจำเป็นและศักยภาพ โดยคำนึงถึงความเป็นไปในปัจจุบัน ดังนี้

1. ให้มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ จัดอบรมให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการห้องสมุดแก่ครูผู้ทำหน้าที่เป็นบรรณารักษ์หรือรับผิดชอบดูแลห้องสมุด
2. จัดให้มีการศึกษาดูงานห้องสมุดต้นแบบ
3. จัดหาหนังสือ สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ให้เพียงพอและเหมาะสม โดยมีวิธีการที่หลากหลาย
4. จัดหาแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นมาสนับสนุนงานของห้องสมุด
5. จัดสภาพแวดล้อมของห้องสมุดให้มีสภาพที่เหมาะสม
6. พัฒนาระบบการบริหารจัดการห้องสมุด โดยเปิดโอกาสให้นักเรียนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

7. จัดทางบรรณารักษ์ มาพัฒนาห้องสมุด โดยประสานความร่วมมือจากชุมชนและหน่วยงานต่างๆ เพื่อขอความช่วยเหลือ เช่น งบประมาณ อุปกรณ์ เอกชน เป็นต้น

เมื่อให้เด็กประสบการณ์ที่จะต้องพัฒนาภายใต้กรอบของงานวิจัยในครั้งนี้ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ความเห็นพร้อมกันว่า ควรจะให้ครูและผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีความรู้ ความเข้าใจในการทำงานของห้องสมุด โดยให้เหตุผลและความคิดเห็นไว้หลายประการ ดังนี้ คำพูดที่ว่า

“ความจริงแล้ว ครูที่ทำงานในห้องสมุดก็ยังไม่ค่อยรู้เรื่องมากนัก เมื่อให้รับผิดชอบก็ทำไปตามเท่าที่รู้”

“ความคิดให้การจัดห้องสมุดก็รู้แบบเดิม ๆ นั่นแหละ อย่างที่เห็น อยู่ก็เหมือน ๆ กัน พระมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคเยอะมาก”

“ความรู้ทางด้านการจัดการห้องสมุดมีใหม่ ๆ เยอะมาก น่าจะได้รับความรู้แล้วนำไปใช้จริง เช่น ห้องสมุดมีชีวิตคืออะไร?”

“ตอนนั้นมุ่งเน้นห้องสมุดมีชีวิตกับการเรียนรู้อยากจะให้รัฐจัดเงิน จะได้ทำให้ถูกต้องเลย”

นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอว่า ในขณะที่เตรียมตัวอบรมครูแล้ว ถึงที่สามารถดำเนินการไปพร้อม ๆ กันได้ ก็คือ การเสาะหาแหล่งการเรียนรู้ องค์ความรู้ในชุมชนที่มีอยู่แล้ว ให้ได้รวบรวมมาเป็นฐานข้อมูลของห้องสมุดไว้ด้วยก็จะดีมาก เพราะจะได้เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และการพัฒนาห้องสมุดครั้งนี้ไม่ควรให้ครูคิดแต่เพียงฝ่ายเดียวแล้ว คงต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมด้วย ดังคำพูดที่ว่า

“ลองถามนักเรียนดูว่า ต้องการห้องสมุดแบบไหนก็จะดีมาก”

“หนูอยากจะให้ครูจัดห้องสมุดที่มีมุมสวย ๆ หนูเข้าไปนั่งอ่านกับพี่ก็ได้”

“หนูอยากเข้าไปช่วยครูทำนะคะ แต่ครูไม่เคยเรียกไปเลย เวลาครูไม่อยู่ห้องสมุดก็จะปิด
ยืมไม่ได้”

“ถ้าเราจัดระบบดี ๆ ถึงแม้ว่าครูไม่เจอ พี่นักเรียนไว้ก็จะช่วยแทนครูได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยและคณะครู ผู้บริหาร จึงมีความคิดเห็นร่วมกันว่า หากเปิดโอกาสให้นักเรียนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่แรกของการวางแผนในการพัฒนา คิดค้นรูปแบบของห้องสมุดที่ต้องการพัฒนา และร่วมกันพัฒนา ก็น่าจะทำให้ นักเรียนเกิดความรู้สึกและเห็นคุณค่าของห้องสมุด รวมทั้งความรู้สึกลงใจในการเป็นเจ้าของที่จะรับผิดชอบก็จะเกิดขึ้น ซึ่งก็จะทำให้แก้ปัญหาในประเด็นของนักเรียนและผู้รับบริการก็เกิดขึ้นได้ จึงตกลงกันว่า จะร่วมกันสร้างแบบสอบถามนักเรียนเกี่ยวกับรูปแบบห้องสมุดที่นักเรียนต้องการ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลและแนวทางในการพัฒนาห้องสมุดต่อไป

นอกจากนี้ยังพบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่ยัง ไม่มีการประเมินผลการดำเนินงานของห้องสมุด จึงมีความเห็นร่วมกันว่า หากจะเปิดกรังพัฒนาห้องสมุดกันจริงจัง ก็ควรจะมีเครื่องมือในการประเมินผลการดำเนินงานห้องสมุดด้วย ทั้งนี้สิ่งที่จะต้องทำพร้อม ๆ กันกับการพัฒนาบุคลากร รูปแบบของห้องสมุดที่จะพัฒนาขึ้นตามความต้องการของผู้มีส่วนได้เสีย ก็คือการศึกษาดูแบบชี้คุณภาพของการพัฒนาห้องสมุด เพื่อที่จะได้นำตัวบ่งชี้เหล่านี้มาพัฒนาเป็นแบบประเมินการพัฒนาคุณภาพห้องสมุดในขั้นต่อไป ดังคำพูดที่ว่า

“ไปอบรมมาแล้ว ก็ต้องกลับมาทำ ก็ต้องมีการประเมินว่าเป็นอย่างไร”

“ส่วนใหญ่ก็ทำ ๆ ไปอย่างนั้น ไม่เคยมีใครมาประเมิน”

“ไม่มีหลักฐานการประเมิน ส่วนมากก็มาเดิน ๆ ดู แล้วก็บอกว่าให้ทำอย่างนี้ ก็อยากให้มี
เครื่องชี้ จะได้ว่ารู้อะไรประเมินประเด็นอะไรบ้าง”

“ถ้ามีเครื่องมือมาวัดก็ดี เพราะได้รู้อะไรบ้างที่ยังไม่ได้ทำหรือทำแล้ว ดีระดับใด
ไม่ดีขึ้นก็จะได้ปรับปรุงถูก”

“ขอให้มาดูจริง ๆ ก็ได้ เพราะบางทีก็อยากให้มีมาดู แล้วจะไม่รู้ว่าทำไปถูกหรือไม่”

“ควรให้เด็กประเมินด้วยหรือไม่”

“ใครจะเป็นผู้ประเมินบ้าง”

จากข้อสังเกตข้างต้น จึงได้ข้อสรุปว่าผู้วิจัยและคณะครูจะร่วมจัดทำแบบสอบถาม พัฒนาตัวบ่งชี้ คุณภาพขึ้นมาแล้ว ร่วมกันพิจารณาว่าตัวบ่งชี้ใดบ้างที่ควรจะถูกเลือกมาพัฒนาเป็นเครื่องมือที่นำไปใช้ประเมินผลการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาวต่อไป

จึงพอสรุปได้ว่าความต้องการที่จำเป็นในการพัฒนาของผู้บริหาร คณะครูที่รับผิดชอบห้องสมุดโรงเรียนในอำเภอเชียงดาว มีกิจกรรมหลัก 4 กิจกรรม คือ

1. ศึกษารูปแบบการพัฒนาห้องสมุดตามความต้องการของนักเรียน โดยการใช้แบบสอบถาม
2. ศึกษาการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนในการอนุรักษ์ และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก
3. พัฒนาคำบ่งชี้คุณภาพของห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียน โดยใช้แบบสอบถาม
4. พัฒนาประสิทธิภาพบุคลากร / ครูที่รับผิดชอบดูแลห้องสมุดโรงเรียน โดยการฝึกอบรมและศึกษาดูงาน

ผลจากการพัฒนา

จากกิจกรรมหลักทั้ง 4 กิจกรรมข้างต้น ได้ดำเนินการตั้งแต่เดือนมกราคม – สิงหาคม 2548 โดยคณะผู้วิจัย คณะครู ผู้บริหาร และนักเรียน ได้ร่วมกันพัฒนาแบบสอบถามขึ้น 2 ชุด คือแบบสอบถามรูปแบบห้องสมุดมีชีวิตตามความต้องการของนักเรียน แบบสอบถามตัวบ่งชี้คุณภาพของห้องสมุดมีชีวิตของโรงเรียน และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก 1 ชุด คือการพัฒนาห้องสมุดโรงเรียนในการอนุรักษ์และให้บริการสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมสุดท้ายคือการอบรมเชิงปฏิบัติการและการศึกษาดูงาน “การพัฒนาห้องสมุดและแหล่งการเรียนรู้สู่แนวคิดห้องสมุดมีชีวิต” โดยได้ดำเนินการระหว่างวันที่ 10 – 11 สิงหาคม 2548 ณ ห้องประชุมชั้น 2 อาคาร (๑) ฝ่ายพิเศษ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มีผู้เข้ารับการอบรมจำนวน 25 คน จากครูทั้ง ๑๐ โรงเรียน ซึ่งผลของการดำเนินการพัฒนา ขอนำเสนอในเชิงปริมาณดังนี้